

Az egyetem eszméje és az ifjúság*

I.

Az egyetem hallgatóinak büszkén kell viselniök ősi nevüket: „civis academicus“, „egyetemi polgár“. Ez a megszólítás nemcsak a régi dicsőséggel teljes *multra* emlékezteti őket, hanem sok oly mozzanatra is, melyek az egyetem lényegéhez tartoznak s vele elszakíthatatlan kapcsolatban állanak. Így emlékeztessen ez a szó: *civis academicus*, mindenkit arra, mi a az egyetem hivatása és eltörölhetetlen jellege a középiskolával szemben. Az egyetem: „*academia*“, „*studium*“ nevet viselt már létezésének kezdetétől fogva s ma is tudatosan szembehelyezkedik a „*schola*“, „iskola“ elnevezéssel, legyen bár az az iskola szakiskola, vagy ú. n. általános műveltséget adó iskola. Az egyetemet már a középkorban is „*studium*“-nak, nem „*scholá*“-nak fogták fel és nevezték el ősünk; így adataink vannak rá, hogy Veszprémben virágzott az Árpádok alatt egy felsőfokú tudományos (és egyben oktató) intézmény, melynek „*studium generale*“ volt a neve. Ez a „*studium*“ szó kifejezi a mai egyetem eszméjét is, mert az egyetem lényegéhez elválhatatlanul hozzáfűződik a *kutatásnak*, — a tudományos igazságkutatásnak — feladata s ezt „*studium*“ szó kellő nyomatékkal fejezi ki. Az egyetem mai, világszerte elterjedt és ismertebb neve azonban az „*Universitas*“, s ez is oly jelentést tartalmaz, mely az egyetemi tanulmányait éppen megkezdő egyetemi polgárban még okulást, öneszmélést, és eszményi célkitűzéseket indíthat meg. Mit jelent ugyanis az „*universitas*“ az „egyetem“ szava? Kezdetben „*céh*“, „szakszervezet“ volt ennek a szónak értelme s jelentése; így a párisi egyetem megalakulásának kezdetén csakhamar találkoztunk ezzel a kifejezéssel: „*Universitas magistrorum et scholarium*“, — „a tanítók és tanulók egyesülete, szakszervezete“; a középkor ugyanis az átfogó egyesülések korszaka, szívesen egyesítette az egyenlő foglalkozású és hivatású személyeket olyan jogszervezetekbe, aminők pl. a céhek voltak, melyekben minden tagnak szorosan körülhatárolt jogai s megfelelő kötelezettségei

* Tanévmegnyitó előadás a szegedi Ferenc József-Tudományegyetem bölcsészeti karán 1935 szeptemberében.



voltak. Míg tehát az *academia* és a *studium* elnevezések az egyetemnek inkább szellemi, tudományos törekvéseit domborítják ki s az egyetemet, mint a tudományos kutatómunka színhelyét mutatják be, addig az *universitas* szava a jogi alapon végbemenő egyesületi szerveződést s vele kapcsolatban az egyetemnek oly alapvonását tünteti fel, mely szintén lényeges és hagyományos jegye: ez az *autonómia*. Legfelsőbb fokú tudományos kutatás és autonómia: ez a két mozzanat szövődik egybe a mai egyetemekben is; akár az amerikai, akár az európai egyetemek történetét, akár pedig kialakult típusaikat vizsgáljuk. Mélyedjünk el kissé ennek a két vonásnak elemzésébe.

Mindenfajta iskolától, s így attól az iskolától is, melyből az egyetemnek évről-évre megújuló fiatal nemzedéke kikerül lényegesen elválasztja az egyetemet: célja s a célt munkáló eszközei, módszerei. Más az „egyetem“ célja s más az „iskoláé“, — s ezt a különbözőséget annál inkább ki kell emelnünk, minél nagyobb a csábítás a célok közti különbség elhomályosítására. A középfokú iskolák, pl. úgy, amint ma világszerte s hazánkban is szerveződtek vagy szakiskolák (mint kereskedelmi, ipariskola stb.), vagy pedig „általános műveltséget“ nyújtó iskolák, — míg az egyetemnek nem volt soha és ma sem lehet célja a közvetlen szakoktatás vagy az általános műveltség nyújtása.

Nem célunk, — s aki e tantermekbe, laboratóriumokba, könyvtárakba, csarnokokba lép, eszméljen rá, hogy neki sem lehet közvetlen célja az, — hogy tanár, orvos, közigazgatási tisztviselő, gyógyszerész, könyvtáros stb. lehessen. Az egyetemi tanulmányok után, azok gyümölcsképpen kialakulhat az egyetemi tanulóban, az egyetemj emberben olyan szakirányú műveltség is, mely, kellő kiegészítések után, őt valamely szakszerű hivatásra képesíti: ámde az egyetemnek, mint intézménynek, belső strukturájától ez az irányulás idegen. Az egyetem nem lényege szerint tanárképző vagy orvosképző stb. intézmény, hanem egyedül a tudományos kutatásnak áll szolgálatában s erről a lényegéről nem mondhat le sohasem. A tiszta igazságkutatás, az igazságkeresés önzetlen szolgálata az egyetem lényegéből *közvetlenül* fakadó cél. Természetes azonban, hogy a „létezés“ és a „kellés“ az „elmélet“ és a „gyakorlat“ világa végső alapjaikban összefüggők lévén, emberi világunk úgy van megalkotva, hogy az igazságok nemcsak egymással vannak összefüggésben, nemcsak egymással alkotnak egy végnélküli hálózatot, hanem kisértő erejük van a gyakorlati tevékenységekre is. Ennélfogva az egyetem ugyanakkor, mikor a „tiszta tudománynak“ az önzetlen igazságkutatásnak egyedülvaló célját szolgálja, *egyúttal* a kultúrát a leggyakorlatibb tevékenységeiben is átjárja s ezzel szolgálja. A kultúra bizonyos tekintetben nem egyéb, mint az igazság (igazságok) megvalósulásának folyamata, — azt is mondhatnók: az „értékvilág“ megvalósulásának folyamata. Bármilyen körbe tartozó igazságokat és végső értékeket legmagasabb fokon kutatni, — természete-

tük titkait leleplezni, — gyakorlati felhasználásuk módjait feltárni, — ez volt és ez marad mindenkor az egyetem feladata. Ez a feladat látszólag tisztán elméleti s csakugyan vannak az egyetemi „globus intellectualisnak“ oly helyei is, melyek a kívülálló szemlélő és az utilizmus békatávlata számára természetlen spekulációk és közvetlen hasznot nem hajtó gondolkozás területei gyanánt tűnnek fel. Mélyebben vizsgálva a dolgot, csakhamar rájövünk azonban, s az emberiség haladásának a története igazolja ezt a tételünket, hogy nincs oly igazság, nincs oly területe az emberi értelemnek, hol új, meg új összefüggéseket, törvényeket fel ne fedezhetnénk, — s nincs oly igazságkomplexum, amely teljességgel jelentőségtelen volna az emberi kultúra számára. Ebből a szempontból is „egyetemes“ az egyetem hivatása: az igazság természetéből folyik, hogy önzetlen kutatása egyben értékes gyakorlati eredményekre vezet s hogy másfelől semmiféle igazság s annak semmiféle érvényesülése az egyetem eszméjéből kizárva nem lehet. De következik az igazságból s annak kutatásából az is, hogy a szakpályákra való előkészülésnek az egyetem a legeszményibb helye. Az önzetlen kutatóból az igazság önzetlen bajnokaiból válnak a legjobb szakemberek. És végül még egy következtetés: az egyetem eszméje, az egyetem lényege magában foglalja azt a gondolatot is, hogy minden fakultás, kar, részletkutatás és az egyetemi tudományos élet minden felaprózódása, és differenciálódása felett áll a filozófia s a „filozófiai fakultás“ melynek feladata épen az igazság és igazságkutatás mivoltának és törvényeinek megállapítása. „Az egyetem“ tudományelméleti alapjai a filozófiában rejlenek, — az egész egyetemnek elméleti „alma matere“ összekötő kapcsa, koronája s egyben alapja: a filozófiai kar.

Az egyetem eszméjének második lényeges alkotó jegye az *autonómia*. Kezdetben, az egyetem alakulása idején ez az autonómia jogi és anyagi autonómia volt. Az egyetemnek ugyanis a középkor szellemi gyermekei és már említettük, hogy ez a kor a nagy egyesülések és szellemi átfogó struktúrák (pl. a „Summák“) kora volt. Így tehát érthető, hogy a tudományok legmagasabb (és akkor egyedüli) fórumai, az egyetemek magukon viselték a kor arculatát, a céhszerű szervezkedés bélyegét, mellyel együttjárt az anyagi önkormányzat. De együttjárt bizonyos jogi autonómia is, melyet azonban helyes megvilágításba kell helyoznünk, hogy az újkori „önkormányzat“-fogalomtól helyesen megkülönböztethessük. A középkori egyetemek ugyanis egyházi alkotások; az Egyházat utánozták később a császárok s más fejedelmek s ők is adományoztak jogokat az egyetemnek. Eredetileg azonban az Egyház ölen virultak ezek az intézmények és hogy miben állott önkormányzatuk, azt világosan mutatja a párisi egyetem példája: ennek „önkormányzata“ abban állott, hogy egyedül a párisi érsek kancellárjának volt alávetve, más hatóságtól nem függött. Nem volt tehát alávetve a világi bírásoknak sem. Itt van az eredete az egyetemi „polgár“ jogi helyzetének s az egyetemek önkormányzatának. Ez a jogi és gazdasági

Önkormányzat természetesen ma már csak a múlt emléke, — az egyetemek jogi helyzete ma, nálunk s a legtöbb államban az államok újonnan kialakult jogrendszerében teljesen megváltozott. Az újkorban kialakult a jogállam fogalma, kialakulnak a jogállamok, mint az alattvalók jogainak egyetlen vagy legfőbb forrásai s ezzel együtt az egyetemek autonómiájának tartalma is kiüresedik, elszegényedik. Hazánkban pl. a budapesti Pázmány Péter-egyetem is Mária Terézia azon intézkedésével nyeri el újkori alakját, mellyel a királyné kiveszi az addigi univerzitást a jezsuita rend hatásköréből; „királyivá“ (ma úgy mondanók: államivá) teszi, kinevezési jogokat kezd gyakorolni benne stb. Amerikában az egyetemek jogi helyzete más az állammal szemben, valamint az európai államokban működő katolikus egyetemeké is, melyek közül a párisi nem is viseli az egyetem nevét, hanem szabad tanító s tudományos intézet. („Institut.“) A mi magyar egyetemeink önkormányzat szempontjából úgyszólván teljesen függő viszonyba kerültek az államhatalomtól; anyagi erőikkel az állam látja el őket; de egy tekintetben még megmaradtak bizonyos jogosítványaink, habár sokféleképpen kersztezi is őket az állam hatalma: ez a „tudományos önkormányzat“. Ehhez a jogtörődékhez az egyetemek féltékenyen ragaszkodnak ma is. A tudományos fokozatok osztogatása, ezek benső feltételeinek megállapítása, a professzori testület kiegészítése, a hallgatók tudományos munkájának vezetése s a tanítási és tanulási „szabadság“ feltételeinek tiszteletben tartása: ezek azok a formai jogok, melyek az egyetem lényegéhez tartozván, ma is annak elidegeníthetetlen birtokállományát alkotják s velük áll vagy bukik az egyetem eszméje is. Ami a kutatás, tanítás és tanulás szabadságát illeti, ebből eszméből az egyetemmel szorosan egybefügg annyi, hogy a tudományos munkának egyéb korlátja és irányítója nem lehet, mint az igazság és az igazság megismerésének természete. Az egyetemek egyes modern típusai pl a „politikai egyetem“ (Németországban), vagy a fasiszta egyetem stb. oly alakulatok, melyeket diktálhat az idők és nagy történelmi helyzetek kényszere, — s így számunkra „érthető“ jelenségek, — de amelyek az egyetem tiszta eszméjével nem lehetnek azonosak. Az igazságkutatás és igazságszolgálat egyik legfőbb lényegkövetelménye éppen a partikuláris (párt-) érdekből való függetlenségben áll.

II.

Aki az egyetem eszméjét azzal a szemmel nézi, mint mi, aki benne a tudományos kutatás és közlés legfőbb nemzeti szervét pillantja meg, aki előtt az egyetemek jövője éppen azért nem kétséges, mert a tudományok haladása az utolsó évszázadokban félre nem ismerhető irányvonalakat mutat számukra: az megtalálhatja a feleletet arra a második kérdésre is, melyet e helyen magunk elé tűz-

tünk: mi a viszony az egyetem eszméje s az egyetemi ifjúság között?

Az egyetem csarnokait az ifjúság népesíti be: az ő számukra különösképen *alma mater* ez az intézmény. A középiskolákból kikerült ifjú nemzedék a lelki és szellemi fejlődésnek arra a pontjára ért el, melyen az egyetemi feladatok az ő számára szinte természetesen és ahol az ő lelki igényeik, szükségleteik szellemük kibontakozó energiái a legösszhangzatosabban alakulnak a tudomány s az igazság igényeihez. Az adolescencia korát *age de grace*-nak, a kegyelemmel teljes korszaknak nevezi egy pszichológus. Ez a kor az, amikor a nemi serdülés lelki zavarai és forrongásai után, elül a pszichés vihar, mikor viszonylagos nyugalom és egyensúlyi helyzet következik be az ifjú lélekben és személyiségben. Ekkor újra harmóniára talál és nagyobb, magasabbrendű egyensúlyra lel önmagában a lélek, feltisztul a látóhatár s megnyílnak a fiatal lény előtt a lét királyi útjai. Míg a serdülés egyenetlenségei és zavarai között a túlzott kritikai hajlam, a racionalizmus és forradalmi radikalizmus válságait élte át a bontakozó s ingadozó értelem, addig most, a 18 éves kortól kezdve frissen még üdén ugyan, de mégis viszonylagos nyugalommal fog hozzá az élet és a tudás végső és most már pozitív tartalmi kiépítéséhez. Ezek miatt a friss és töretlen szellemi erők miatt becsüli oly igen nagyra az egyetem, az *alma mater* az ő fiatal nemzedékét. Benne látja a tudomány jövőjének minden nagyszerű ígérését s biztosítékát annak, hogy a korosabb nemzedék, ha kiejti kezéből a fáklyát, avatott kezek fogják azt tovább vinni. A fiatal tudósjelöltekben azért nyugszik meg a régebbi nemzedék, a professzorok testülete, mert tudja, hogy az ő ideje lejár és az új generáció új eszméket hoz, új, korszerű életfelfogást, új szükségleteket s következésképp biztosítja az új felfedezéseket, — egyszerűen a haladást jelenti. Mindenkinek megvan a maga órája a történet nagy menetében s mi tudjuk, mikor üt a következő nemzedék órája; s ekkor átadjuk mindazt, ami legdrágább nekünk, amit életünk munkájával szereztük s (talán) alkottuk. Átadjuk a friss erőknek, kiknek titkát már nem ismerhetjük s kiknek szintén megvan sorsszerű feladatuk az emberiség és a nemzet életében.

Ennek az ifjúságnak nem jó és találó elnevezését jelenti az „egyetemi hallgató“ kifejezés. Az egyetemi polgár nem lehet csupán tétlen „hallgatója“ az idősebbek bölcsességének; az idősebb nemzedék munkatársául kell szegődnie: *Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es, um es zu besitzen!* Az egyetemi ifjúság nem csupán az előadások szorgalmas látogatójának kell, hogy elfigérje magát, hanem a laboratóriumok, szemináriumok, könyvtárak, munkaközösségek katonájának is. Erre őt nemcsak a korszerű egyetemi követelmények szorítják, hanem saját kibontakozó szellemi erői is ezt követelik tőle. És mikor erre rámutatok, akkor ismét azt a problémát érintem: mi a viszony az egyetem és az ifjúság között. Oly kapcsolatot találhatunk a kettő között, mely egyike a legnemesebbeknek,

a legjelentősebbeknek, melyeket az emberi életben ajándékol nyerhetünk. Az igazság önzetlen, odaadó, alázatos szolgálata; elmerülés az igazságok és értékek világában; egész személyiségünk latbavetése a legnagyobb célokért, melyek az emberiséget — sokszor véren s tűzön át — érdeklik: mindez oly tevékenység, mely egyúttal az emberi személyiség teljes kifejlődését a leghathatósabbban előmozdítja. Az egyetem ugyanakkor, mikor a tudományos szellem küzdőtere, egyúttal a legnagyobb értelemben vett „embernevelő“ tevékenységet is kifejt. Van-e élesebb, acélosabb levegő, mint amely a legmagasabb igazságok ormait lengi körül? Van-e szellemünket, egyéni erkölcsiségünket erősebben, mélyebben igénybevevő munka, mint a becsületes, megtévesztést nem tűrő tudományos kutatás? Hol fejlődik jobban a jellem, mint az intellektuális becsületesség küzdőterén, a tudós munkásságban, a tények tiszteletének alázatában s az igazság feltétlen elismerése során? És hol kell önuralmat, és a világ javairól való lemondást tanulnunk, ha nem az önzetlen tudományos munkásság hivatásában? Az egyetem a legszebb, de egyúttal legnehezebb életiskola, ha eszményien fogjuk fel. Igaz, nem tagadhatjuk, a mai élet, s főképp a mai magyar élet igen mostoha a mi fiatal nemzedékünkkel szemben, melynek legnagyobb része kenyérgondokkal küzd; társadalmunk és az állam még nem érték el a szociális gondoskodásnak azt a fokát, hogy az egyetemi ifjúságnak gondtalan tanulmányi időt biztosítsanak; egyetemi intézeteink is csekély anyagi dotációkból tengetik életüket; mégis, annak a hősiességnek, melyet a „pauper Aristoteles“ utódaitól minden kor megkövetelt, meg kell bennünk maradni. „*Spiritum nolite extinguere!*“ Szítanunk kell a szellem buzgóságának lángjait a legmostohább korszakokban is, hogy ne essünk rabjává az illúzióknak s ne mentesítsük magunkat, csalfán, minden felelősséget a körülményekre hártva munkánk csekélységének, vagy eredménytelenségének igazolására.

Az igazi egyetemi szellemmel, s gondolkozásmóddal jár minden érték tisztelete s felhasználása egyéniségünknek kiépítésére. „*Höchstes Glück der Erdenkinder ist nur die Persönlichkeit.*“ Az egyetemi polgárnak törekednie kell arra, hogy véges, gyarló, fogyatékos egyéniségét „erkölcsi személyiséggé“ fejlessze. Ilyenné kell válnia nem a múlt század liberális humanizmusának individualista értelmében, hanem a mai közösségi szellem kívánalmai szerint. Tovább megyek: a tudomány szolgálata már önmagában is teljessé vált, „integrális“ személyiséget követel, — akinek jelszava nem a „*nil humani a me alienum*“, hanem: — „*nil prohi, nil magni a me alienum puto*“: a szellemvilág, értékvilág minden értékét bírni akarom. Csak az összes értékek szolgálatán, megvalósításán keresztül válhatunk igazi személyiségekké. Az értékek sajátos hatásában olyan, mint a csillagzatoké: látszólag elérhetetlen, hűvös magasságban trónolnak felettünk, mégis vonzásukkal irányítják földünk pályáját. Az értékek is, ezek között a jóság, az igazság, a szentség, szépség értékei vonzzák és irányítják életünk folyását és csak álta-

luk valósíthatjuk meg azt a tervrajzot, mely lelkünkben, konstitúciónkban életpályánk vonalait jelenti. E megvalósítás nélkül pedig torzók maradunk.

Az egyetem az ifjú lélek alakulását elősegíti, mint „alma mater“, de elősegíti azoknak a *személyiségeknek* hatásával is, kikkel az ifjúság mintegy szellemi szimbiózisban él: ezek a professzorok. Az egyetemet nem lehet nevelőintézménynek nevezni oly értelemben, mint a középiskolát, vagy az elemi iskolát. Mégis, ha abban a tágabb vagy magasabb értelemben gondolunk „nevelésre“, mely az idősebb személyiségeknek, a tanároknak, vezetőknek szellemi kisu-gárzását és példaadását jelenti, akkor már elmondhatjuk, hogy az egyetem is nevel, még pedig személyiségi közvetlen hatással. Hányan vagyunk, kik észrevétlenül egy-egy kiváló tudós, vagy nagy jellem vonzási sodrába kerülve, először szinte csodálkozva szemléltük azt az ismeretlen varázst, míg végül teljesen szolgálatába szegődtünk és megszerettük azt, amit ő szeretett, rajongani tanultunk azért, amiért ő lelkesedett s készek voltunk életünket annak szentelni, aminek ő élt?! Boldog az az ifjúság, melynek ilyen példaképei vannak! S az egyetem is akkor teljesíti legmagasabb fokon hivatását, ha lelket ad — lélekért.

Ifjúságunk legyen meggyőződve arról, hogy tanáraiban, ha nem is mindig tündöklő példaképet, de mindenesetre fog találni jó-akaró és megértő támogatókat. Az egyetem egy, — egységes kapcsolattal fűzi egybe növendékeit és tanárait; ez a kapocs a nagy feladatok és célok eszményien — elvont, de egyben életes és érzelmi kapcsolatot is jelenti közöttük.

Várkonyi Hildebrand